

Türk Hekimlik Dilinin Tarihsel Gelişimi

Nidai Sulhi ATMACA

TIP HAFTASI VE 14 MART TIP BAYRAMI

Yeniçeri Ordusu'nun, İstanbul'un işgalinin ve ünlü sunucu Orhan Boran'ın 14 Mart Tıp Bayramı ile ne ilgisi var?

Birçok bilim dalının olduğu gibi Tıbbın da beşiği kabul edilen Anadolu'da mitolojik tarihte, adı geçen ilk hekim Aesculapius'dur (Asklepios). Önce Zeus'un gazabıyla yıldırım çarpması ile öldürülen Aesculapius, daha sonra yine Zeus tarafından Tıp Tanrısı olarak ilan edilir. Tıbbın sembolü olan yılanlı asa Asklepios'un asasıdır. Tedavilerini uyguladığı Asklepion adlı merkezin antik kalıntıları İzmir'in Bergama ilçesinde dir ve görülmeye değerdir.

Osmanlı tarihinde ise tıp eğitimi ve uygulamaları 17. yüzyıla kadar Tıp Medreseleri'nde başarı ile uygulanmış ve örnek olmuş. Ancak 17. yüzyıl başlarından itibaren, her sahada olduğu gibi, Tıp Medreselerinde de gerileme başlamış. Eskisi gibi başarılı ve bilgi sahibi hekimler yetiştiremiyorlarmış. Kaynaklar bunun sebebi olarak, hekimler arasında yabancı dil bilenlerin sayısının çok az olmasını ve basılı kaynakların tercüme edilememesi ile sayısının yetersiz ve bunlara ulaşmanın çok zor olmasını gösteriyorlar. Az sayıda Osmanlı hekimleri ve bilim adamları kendi çabaları ile dil öğrenerek, bu kaynakları takip etmişler ve kendi birikimlerini de katarak kendi kitaplarını yazmışlarsa da, bu kitapları tıp öğrencilerine iletmekte yeteri kadar başarılı olamamışlar.

19. yüzyıla gelindiğinde durum tıp eğitimi açısından hiç de iç açıcı değilmiş. Tıp hizmeti çoğunlukla, azınlıklardan ve Avru-

pa'dan gelen yabancı hekimler ile mütabbipler (Tabip olmayan sahte hekim) tarafından veriliyormuş. Mütabbipler hem orduda aldıkları görevleri, hem de serbest hekimlik yapmaları ile birçok insanın ölümüne sebep olmuşlar. Bunların tıp hizmeti vermesine Padişah fermanları dahi engel olamamış.

Bu durumdan büyük rahatsızlık duyan, Fransızca ve İtalyanca öğrenerek kendisini yetiştirmiş olan, bir grup hekim ile birlikte, Mustafa Behçet Efendi (1774-1834) tıp eğitiminin yeni uygulamalar ile verilmesi gerektiği fikrinden hareketle, III. Selim döneminde bir Tıphane açılması için girişimde bulunmuş. Teşrih (Anatomi) yasağından dolayı ulemanın tepkisinden çekinen III. Selim Tıphane açılışına izin vermeye cesaret edememiş. Ancak, 1805 yılında Rumlara bu izni vermiş. O dönemin Hekimbaşısı olan Mustafa Behçet Efendi henüz 21 yaşında imiş. Mustafa Behçet Efendi tıp eğitiminin düzeltilmesi için giriştiği çabadan vazgeçmemiş ve nihayet II. Mahmut döneminde 53 yaşında iken 1827 yılında amacına ulaşmış.

Aslında bu, bir fırsattan istifade durumu olarak değerlendirilebilir. Zira 17 Haziran 1826'da II. Mahmut tarafından dağıtılan Yeniçeri Ordusunun, yerine kurulan yeni ordu (Asakir-i Mansure-i Muahhammediye) için hekim ihtiyacı olduğu ve bu hekimlerin Osmanlı tarafından yetiştirilmesi gerektiği fikri gelişmiş. Bunu fırsat bilen Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi 26 Aralık 1826'da II. Mahmut'a ardi ardına üç dilekçe vererek ye-

ni tıp okulunun kurulma amacını, nasıl kurulacağını ve nerede kurulacağını arz eden teklifini yapmış. Padişah bu teklifleri kabul ederek, yeni tıp okulunun kurulmasına onay vermiş.

14 Mart 1827 Çarşamba günü Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda, batılı anlamda tıp eğitimi verecek olan ilk tıp okulları olarak Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Amire eğitime başlamış. Aynı bina içerisinde Tıphane ve Cerrahhane eğitimlerini ayrı ayrı sürdürüyormuş. Eğitim dört yılmiş. Dördüncü yılda hocalar tarafından uygun görülenler sınava tabi tutulur, sınavı başaranlar, muavin tabip olarak askeri hastane ya da birliklere atanırmış. Burada bir hekim gözetiminde birkaç yıl çalışan tabipler, deneyim kazandıktan sonra serbest hekim olarak çalışma hakkını kazanıyormuş (Günümüzdeki mecburi hizmetin temeli bu olsa gerek!). Zamanla değişik yerlere taşınan ve değişik sistemler ile eğitim veren bu okullar, 1836 yılında Sarayburnu'ndaki askeri kışlaya taşınarak birleşmiş. Bu bina yetmediği için de 1839 yılında Galatasaray'daki Enderun Ağaları Okuluna taşınarak Mekteb-i Tibbiye-i Adliye-i Şahane adını almış.

17 Şubat 1839'da II. Mahmut tarafından açılışı yapılan bu okulda eğitim dili Fransızca olarak belirlenmiş. Bu yüzden yıllar içerisinde tercih edilirliliği azalmış ve mezun olan hekim sayısı düşmüş. Tedbir olarak I. Abdülaziz döneminde 1867'de Türkçe eğitim yapacak olan Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye açılmış. 1870 yılında Mekteb-i Tibbiye-i Adliye-i Şahane'nin eğitim dili de Türkçeye çevrilmiş. Askeri ve sivil tıp okulları, yapımına 1894 yılında II. Abdülhamit'in emri ile başlanan Haydarpaşa'daki Tibbiye Binası'na 1903 yılında taşınmışlar. Bu okullar 1909 yılında, 1900 yılında II. Abdülhamit'in emri ile kurulan İstanbul Darülfünun'u (Üniversitesi) (Darülfünun-u Şahane) bünyesine katılarak Darülfünun Tıp fakültesi adını almış. 1933 yılında çıkarılan bir kanun ile Darülfünun lağvedilerek İstanbul Üniversitesi kurulmuş. İstanbul Tıp Fakültesi'ni, 1945 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve 1954 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi izlemiş. **14 Mart 2010 tarihine ülkemiz 64 adet tıp fakültesi ile giriyor!**

14 Mart'ın tarihsel dayanağı yukarıda bahsedilen Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Amire okullarının açılışıdır. Ancak 14 Mart'ın Tıp Bayramı olarak kutlanmasına sebep olan ve bu güne anlam yükleyen olay bu okulların açılışından 92 yıl sonra, 1919 yılının 14 Mart günü gerçekleşmiştir. Hikâye ilginç; Darülfünun-u Şahane 1919 yılı Mart ayına İngiliz birliklerinin işgali altında girmiş. Tibbiye öğrencileri işgali protesto etmek

ve okullarını kurtarmak için çare aramaktadırlar. Okulun kuruluş yıl dönümü olan 14 Mart gününün ilk kez topluca kutlanmasına karar verilir. Asıl amaçları bu kutlama bahanesi ile şüphe çekmeden toplanmak ve işgal birliklerine karşı ayaklanmaktır. 14 Mart 1919 günü öğrenciler okulda toplanmaya başlar. Başını üçüncü sınıf öğrencisi Hikmet Bey'in çektiği bir gurup öğrenci, önceden tasarlandığı gibi gruptan ayrılarak, okulun iki kulesine çıkarlar. İki kule arasına çok büyük bir Türk Bayrağı asmayı başarırlar. Bunu gören işgal kuvvetleri olaya müdahale ederlerse de gösteriyi engellemeyi başaramazlar. Öğrenciler eylemlerini ayaklanma boyutuna taşıyamamışlar belki ama herhangi bir zarar görmeden etkili bir protesto eylemi gerçekleştirmeyi başarmışlar. İşte bu gün tıp camiasının emperyalist güçlere karşı resmen tepki verdiği, tavrını ortaya koyduğu gün olarak tarihe geçti ve bu günkü tıp bayramlarının da temelini oluşturdu.

Hikmet Bey daha sonra arkadaşları tarafından tıbbiyelilerin temsilcisi olarak seçildi. Aralarında topladıkları 9,5 Lira ile ve sivil ve askeri tüm tıp öğrencilerinin, kendisini vekil tayin ettiklerini gösterir imzalı belge ile Sivas Kongresi'ne katıldı. Kongrenin manda ve himaye konusunun görüşüldüğü oturumunda, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben, "Paşam, murahhası bulduğum tıbbiyeliler beni buraya istiklâl davamızı başarma yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler, mandayı kabul edemem. Eğer kabul edecek olanlar varsa, bunlar her kim olurlarsa olsunlar şiddetle red ve takbih ederiz. Farz-ı mahal (örnek olarak), manda fikrini siz kabul ederseniz, sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcısı değil vatan batırıcısı olarak adlandırır ve tel'in ederiz (lanetleriz)" diyerek, O'nun takdirini kazanmış ve Kurtuluş Savaşı'nda O'nun la beraber mücadele etmiştir. Daha sonra Boran soyadını alan Hikmet bey (1901-1944), günümüzün tanınmış sunucusu Orhan Boran'ın babasıdır.

14 Mart 1919 tarihinden itibaren, 14 Mart günleri Tıp Bayramı olarak kutlanmaya devam edildi. 1979 - 1999 tarihleri arasında Kızılay Genel Başkanlığı'nı aralıksız 20 yıl sürdüren, Dr. Kemal Demir'in Sağlık Bakanlığı yaptığı 1976 yılında alınan bir karar ile sadece 14 Mart günü değil, 14 Mart'ı içine alan hafta Tıp Haftası olarak kutlanmaya başlandı ve halen devam etmektedir.

ABD'de ameliyatlarda genel anestezinin ilk defa kullanıldığı 30 Mart 1842 tarihinin yıl dönümü, Hindistan'da ünlü doktor Bindhan Chandra Roy'un doğum ve ölüm yıl dönümü olan 1

Temmuz günü doktorlar günü olarak kutlanır. Bu açıdan bakıldığı takdirde de, 14 Mart gününün bir tabibe yada tıbbi bir olaya atfedilmediği, tıbbiyelilerin ülkemizin kurtuluşu ve özgürlüğü için başlattıkları mücadelenin yıl dönümü sebebi ile Tıp bayramı olarak kutlandığı görülmektedir ki bu, tıp fakültesinde eğitim gören her tabip adayının üzerinde düşünmesi gereken önemli bir husustur. (Dr. M. Kaan Patoğlu 08.03.2010)

Türk hekimlik dili, kendi öz dilimizin kullanılması bakımından, gerek geçmişte, gerek günümüzde yabancı diller lehine çok fazla ihmale uğramıştır.

Ebubekir Razi (841-1037), Farabi (870-950), Ebu Reyhan Biruni (973-1051), Sina (980-1037) gibi Ortaçağda yaşamış Türk hekimleri, yapıtlarını o dönemin bilim dili Arapça ya da Farsça olarak yazmış, bu yüzden de Arap ya da İranlı sanılmışlardır. Hekimlikle ilgili yapıtların Arapça yazılması geleneği Osmanlı döneminde de sürmüştür. I. Murat'la Yıldırım Bayazıt dönemlerinin (1359-1402) tanınmış hekim yazarlarından olup, yapıtlarını Arapça yazmış bulunan **Hacı Paşa (Celalettin Hızır)** "TESHİL (BAKILIK)" adlı yapıtının önsözünde, bu kez yapıtını herkesin anlayabilmesi için **Türkçe yazdığından dolayı okuyucularından özür dilemek gereğini duymuştur** (A. Adivar, Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi 1982, S.20-21,24).

XVII. yüzyılda Osmanlılarda Galenos (130-200) ile İbn-i Sina'nın hekimlik alanındaki düşünceleri egemen olmakla birlikte, Batı hekimliğiyle ilk ilişkiler bu yüzyılda başlamıştır. Osmanlıların Batı tıbbıyla ilk ilişkileri XVII. Yüzyıl başlarında kurulmuş, Hekimbaşı Suphizade Abdülaziz efendi, o yüzyılın en büyük hekimi olarak nitelenen Hermann Boerhaave'nin aforizmalarını (Özdeyişlerini) Türkçe'ye çevirmiş, ancak Latince terimlerin çoğunu olduğu gibi dilimize aktarmıştır. Bu yapıt, dilimize giren yeni tıp terimleri bakımından büyük önem taşımaktadır.

İbn-i Sina'nın "Al Kanun Fit't Tıp (Hekimliğin yasası)" adlı yapıtı XVII. yüzyıl sonlarında, III. Mustafa'nın padişahlığı döneminde, Tokatlı Mustafa Efendi tarafından Türkçeye çevrilmişse de çoğu sözcükler Arapça olarak kalmıştır.

Türk hekimlik dilinin gelişmesinde, Süleymaniye Tıp Medresesi çıkışlı **Hekimbaşı Şanizade Atullah Efendi'nin (1769-1826)** önemli bir yeri vardır. Şanizade'nin Avusturya ders kitabının İtalyanca nüshasında Türkçe'ye çevirdiği tıp ders kitabı, geleneksel tıbbın sonunun ve modern tıbbın baş-

langıcının bir işareti olup, Türk tıp dilinde ilk kez, son yılların dil özleştirilmesine kadar kullanılmış modern bir tıp sözlüğü yaratmıştır.

Osmanlı padişahlarının otuzuncusu olan **II. Mahmut (1808-1839)** döneminde, yeniçeriliğin kaldırılmasından 1 yıl sonra, orduya hekim yetiştirmek üzere **1827**'de bir **TIP-HANE** ile 1832'de **CERRAHHANE** kuruldu. Ordu dışı kesimin hekim gereksinimi ise, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1541) kurulmuş olan **Süleymaniye Külliyesindeki Tıp Medresesi**'nce karşılanmaktadır. Tıphane ile Cerrahhane, köklü bir onarımın ardından, bugün Galatasaray Lisesinin bulunduğu yerdeki yeni yapısına taşındı. **17 Şubat 1839'da Mekteb-i Tibbiye** adıyla açılan bu okulda Fransızca eğitim yapılmaktaydı. Sultan II. Mahmut, tıp öğreniminin neden Türkçe yerine Fransızca olarak yapılacağını, aşağıdaki sözlerle açıklamak gereğini duymuştur:

"Şimdi bizim dilimizde, kitaplarımızda sağlık bilimi yok mu ki, onu yabancı bir dilde okuyalım? sorusunun zihninizde canlandığını biliyorum. Bu konuda size katılmakla birlikte, şimdilik karşı karşıya bulunan güçlüklerle sakıncaları belirtmek, soruya karşılık olarak da bu durumun yakın bir gelecekte giderilmesini bekleyip, dilediğimi söylemek istiyorum. Bizde de sağlık bilimiyle ilgili pek çok kitap vardır. Avrupalılar başlangıçta hekimliği, bu kitapları kendi dillerine çevirip öğrenerek aldılar. Ancak Arapça yazılmış olan bu kitapların bir süreden beri incelenip öğretim, öğrenim konusu yapılmasına özen gösterilmediğinden, ayrıca bilimsel terimleri bilen kişiler de giderek azaldığı için, bu kitaplar bir yana itilmiş durumda bulunmakta, bunların incelenip sağlık bilimini tümüyle asıl dilimiz olan Türkçeye aktarmak şimdi birçok sıkıntılara katlanmanın yani sıra uzun bir süreyi de gerektirmektedir." Padişah, Arapça'yı hekimlik alanında bilim dili olarak dışlayan bu sözlerden sonra konuşmasını şöyle sürdürür:

"Avrupalılar ise, bu bilimi Arapça kitaplardan kendi dillerine aktardıktan sonra, yüzyılı aşkın bir süredir bu alanda gelişmeler göstererek öğrenim yöntemleriyle kurallarını kolaylaştırmışlar, sonradan birtakım yeni buluşlarını kendi kitaplarına eklemişlerdir. Şimdi Arapça tıp kitapları onlarınkine göre bir ölçüde eksik gibi görünmektedir. Bu eksikliklerin öbürlerinden yararlanılarak giderilmesini söze alsak bile, Arapça birdenbire aktarma yapılamayacak, en az 10 yıl dolayında Arapça öğrenimi, sonra da en

azından 5-6 yıl tıp öğrenimi yapmaya gerek duyulacaktır. Bizim ise bir yandan ordu ile ülkenin gereksinme duyduğu yetenekli hekimleri yetiştirip gerekli hizmetlerde kullanırken, bir yandan da **sağlık bilimini tümüyle dilimize alıp, gerekli yapıtları Türkçe olarak ortaya koymaya çalışıp çaba göstermemiz gerekmektedir.**

Padişah, bu konuşmasının beş yerinde, sağlık bilimini, asıl dilimiz olan Türkçe'ye aktarmaktan, almaktan, tıp kitaplarını Türkçe olarak ortaya koymaktan söz etmektedir.

Öğrenciler, Fransızca olarak yapılan öğretimden yeterince yararlanamadıkları gibi kendileri de beklenen ölçüde yararlı olamadılar. Bu durumun sorumluluğunu öğrenimin yabancı dilde olmasına bağlayanlar, öğretim dilinin Türkçe'ye dönüştürülmesinden yana olan hekimler, 1849-1850 yıllarında bu yoldaki çalışmalarını sürdürüp, basında bu amaca yönelik yazılar yazdılar. Okulun hristiyan öğretmenleri de Beyoğlu'nda yayımlanan Fransızca gazetelerde öğretimin Türkçe yapılamayacağı görüşünü savunan yazılar yazarak hekimliğin **“yavan, ilkel bir dil olan Türkçe ile”** anlatılmayacak ölçüde yüksek bir bilim olduğundan söz ettiler (Dr. Rüştü Ergun “150 Yıllık Hekimlik Dilimize Genel Bir Bakış” T. Tıp Derneği Dergisi, Cilt 48, sayı 4-5-6, s.89,1982).

Aralarında bir tek Türk'ün bile bulunmadığı 39 hekim, 1860'ların sonlarına doğru **Cemiyet-i Tibbiye-i Şahane** adıyla bir dernek kurdular. **Gazette Medical (Doğu Tıp Gazetesi)** adlı bir dergi yayımlayan dernekteki konuşmalar da Fransızca olarak yapılıyordu.

Cemiyet-i Tibbiye-i Şahane'nin tutumunu beğenmeyen hekimlerin 1856 yılında kurdukları **Cemiyet-i Tibbiye-i Osmaniye** Fransızcadan Türkçeye yapıtlar çevirmeye başladı.

Namık Kemal, 1866 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesinin 37. Sayısında yazdığı **“Türkçe Tababete Dair Makale-i Mahsusa”** başlıklı yazıda, **yeterince bilinmeyen bir dilde yapılacak öğretimin eksik kalacağına değinmiş, başlangıçta Avrupa'da öğretimin Latince olduğunu, sonraları her ulusun öğretimi kendi dilinde yapmaya başladığını belirttiikten sonra bizde de tıp öğretiminin Türkçe olarak yapılması gereğine değinmiştir.**

Soruna aydınların da ilgi göstermesiyle, **Kırıklı Dr. Aziz İdris**'le birkaç hekim arkadaşının çabaları sonucu **hekimlik öğretiminin Fransızca olarak yapılmasına 32 yıl sonra 1870 yılında son verildi.**

Cemiyet-i Tibbiye-i Osmaniye, 1873 yılında Belçikalı Nysten'in ünlü tıp sözlüğünü **“Lügat-i Tibbiye”** adıyla Osmanlıca Türkçesine çevirerek yayımladı (İkinci basımı **1900'de Lügat-ı Tıp** adıyla).

Fransızca hekimlik öğretimine son verildikten sonra, hekimlik dilinin Türkçeleştirilmesi yolunda kişisel çabalar gösteren hekimlerle bilim adamları çıkmıştır. Bunlardan biri olan **Ord. Prof. Dr. General Tevfik Sağlam** Cemiyet-i Tibbiye-i Osmaniye'nin bir toplantısında (1914);

“Osmanlı Dili, Gelişmesi, Bugünü” konusunda yaptığı bir konuşmada, iyi anlaşılmayan bir öğretim dilinin sakıncalarıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Böyle düzenlenmiş tümceler düşünce yer yapmadığını kendi çalışmalarım da denedim. Öğrenciye konuları ağdalı bir dille, birbirini izleyen uzun tamlamalarla her anlatışında, öğrencinin konuya ilgisiz kalıp esnediğini, tümceleri ne denli izlediklerini gördüm” (Dr. Rüştü Ergun, Hekimlik Dilinin Türkçeleştirilmesi, s.419).

Birinci Dünya Savaşının başladığı sıralarda hekimlik dilimiz, **(Arapça, Farsça, Latince, Türkçe)** karışımı anlaşılması güç, tutarsız bir dildi.

Bilim dili deyince, bilim adamlarının kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili yayınlarda kullandıkları yazı dili ile öğretimde kullandıkları konuşma dili, o uzmanlık alanıyla ilgili özel kavramları yansıtan bilim sözleri ya da terimler anlaşılmalıdır. Bilim dilinin açık seçik, anlaşılır olması, bilimsel bilgilerin, araştırma sonuçlarının yalnız öğrencilere değil, geniş yurttaş yığınlarına da iletilmesini kolaylaştırması bakımından önem taşır.

Demek ki, bilim dili olarak Türkçe'nin gerçekten “Türkçe” olabilmesi için, bir yandan bilim adamlarının genellikle yazdıklarıyla söyledikleri yabancı sözcüklerden olabildiğince arınmış bulunmalı, öte yandan da çeşitli bilim dallarının terimleri Türkçe olmalıdır. Türkiye'de tıp öğretiminin 1839 yılında Fransızca olarak yapılmaya başlayıp, bu uygulamanın 32 yıl sürmesi, bu alana bilim sözü niteliği taşımayan çok sayıda sözcüğün yerleşmesi, üstelik bu sıradan sözcüklerin hekimlik uğraşı üyelerince bilim sözü olarak algılanması sonucunu doğurmuştur.

Bilim adamları dilimizde var olan Türkçe sözcükleri kullanmakla kalmamalı, karşılığı bulunmayan bilim sözlerine Türkçe karşılıklar da önermelidir. Bu işi herkesin aynı başarıyla yapamayabileceği açık olmakla birlikte, bilim adamları için sanılabileceği ölçüde güç de değildir. Bu konuda izlenebilecek

örnekler, yerleşmiş kurallar, elimizde Türkçe köklerle ekler, isteyenlere yararlı olabilecek kılavuz niteliğinde yayınlar vardır. Çeviri yapan bilim adamları, Batı dillerinde bulunup da dilimizde bulunmayan kavramlardan hangilerine karşılık türetilmesi gerektiğini yakından gördükleri için, bu konuda daha elverişli durumdadırlar.

Tıp öğretiminin Fransızca olduğu dönemlerden kalma anlamsız bir alışkanlık olan reçetelerin Fransızca yazılması, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. 1943-46 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü de yapan **Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam**, 1925 yılında Almanca'dan yaptığı bir tıp kitabı çevirisinin önsözünde şöyle diyordu:

“Ülkemizde reçetelerin Fransızca olarak yazılması garipliği sürüp gidiyor. Ben de bu geleneğe uyarak reçeteleri Fransızca'ya çevirdim. Ancak bu uygulamanın tümüyle yanlış olduğuna ilişkin, 14 yıl önce belirttiğim görüşleri koruyorum. Türklerin bugün bütün tıbbi kolaylıkla yazabildikleri bir tıp dilleri vardır. Dolayısıyla reçetelerin Türkçe yazılmasını engelleyen, dilimizdeki bir eksiklik değildir.”

Terimler; öğretim, eğitim ve anlatımı kolaylaştırırlar. Dünyadaki ilerlemelerle her gün her alanda yeni terimler ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de yıllardan beri hekimlik terimleri üzerinde çalışılmaktadır. Kişisel çalışma ürünü olarak Prof. Dr. **Samim Ali Dilemre**’nin **“Hekimlik Dili Terimleri 1945, 132 sayfa”** ile **Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren**’in **“Anatomi Sözlüğü 1946, 288 sayfa”**, hekimlik terimleriyle de ilgilenmiş Türk Dil Kurumunun bastırıldığı **Dr. Şefik İbrahim İşcil** ve **Ali Ulvi Eliöve** (Dilci)’nin **13.000 terimlik “Hekimlik Terimleri Üzerine Bir Deneme, 973 sayfa”** olmak üzere iki yapıt çok önemli tıp sözlükleridir. 1944-48 yıllarındaki bu girişimden başka kurum dışında bazı kişilerin çalışmalarıyla tıp terim kitapları yayınlanmış, üniversitelerde (**Fazıl Noyal** ve **Cihat T. Gürson**’nun **“Küçük Tıp Terimleri Kılavuzu” 1947**) bu alanda çalışmalar olmuştur.

Prof. Sabahattin Payzın 1974’te yayımladığı **“Bağışıklık Bilimi ve Bağışıklık Hastalıkları”** kitabının önsözünde;

“Her yeni alanda olduğu gibi, bunda da anlatım için çoğunluğu İngilizce olan terimlerin Türkçe karşılık konması gerekiyordu. Bunları hazır bularak veya kendimiz yaparak mümkün olduğu oranda her yabancı terimi, yabancı dilde ve o dili bilmeyenlere anlatacak karşılıklarını koyduk. Elbette ki, bunların daha iyileri başkaları veya yazar

tarafından bulunup ilerde değişebilir. Bu da ilerlemenin doğal sonucudur.” demekteydi.

Türk Dil Kurumu 1978 yılında 8 kişilik bir kurula; (**Prof. Dr. Orhan Öztürk**, **Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu**, **Prof. Dr. Ekrem Gülmezoğlu**, **Op. Dr. Mustafa Şerif Onaran**, **Prof. Dr. Yaman Örs**, **Emin Özdemir**, **Üstün Yıldırım** ve **Dr. Ceyhun Atif Kansu**) hazırlattığı **“Hekimlik Terimleri Kılavuzu-I”, 63 sayfa (ikinci baskısı 1980, 126 sayfa)** adlı yayını çıkarmıştır.

Bu yapıtı göremeden aramızdan ayrılan **Dr. Ceyhun Atif Kansu (1919-1978)** hekimlik dili hakkında şunları söylemektedir:

“Yabancı terimlere dayanan bir bilim uygulamasını büyüye benzetebiliriz. Büyünün de uygulamada kendine özgü sözcükleri, terimleri ve yalın halktan gizlenen kutsal dokunulmazlıkları vardır. Hekimliği de anadilden ayrılan terimlere uygularsanız, onu bir büyü haline getirirsiniz. O zaman bilim ile büyü arasındaki sınır kalkar, bilim de bir gizem, büyü olur.

Hekimlik dilinin yabancı terimlerle karşılanmasına, hekimliği bir büyü haline getirdiği için karşıyım. İlk önce, hekimlik bir bilim olarak, kendini bir büyüden ayıran genel dile, ulusal dile gereksinir; bir sanat, bir iyileştirme, sağaltma sanatı olarak da halkın buyruğundaysa, terimlerini halk diline, ulusal dile uydurmak zorundadır. Hiçbir bilim, halk üstünde, insanlık üstünde bir yeri yoktur. Her bilim halk içindir. Hekimlik dilinin Türkçeleşmesi için savaşılanların temel ereği budur. Hekimliği büyüden, gizemden kurtarmak istiyorlar. Hekimlik dilinin Türkçeleşmesini isteyenler bu kuramı savlıyorlar.,,

Türkiye’de hekimlik dilinin özleşmesi konusunda, hekim olmadığı halde **“TÜRK HEKİMLİK DİLİ, Kültür Bakanlığı yayını 1993”** adlı yapıtıyla hekimleri utandıracak ve kıskandıracak kadar özünü bir çalışma sergileyen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi **Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu**’nu ve onun önerdiği terimleri burada belirtmeyi, onun anısına öderken zevk duyduğum bir borç bilirim.

Bütün toplumlarda yaratıcı bilim adamları, var olan terimlerle yetinmezler, yeni kavramları, yeni anlayışları kapsayan yeni terimler atarlar ortaya. Bu ülkenin hekimleri de elbette bu gibi gerekli değişikliklere sadece ayak uydurmak değil, ona

önayak olmakla görevlidirler. Türkçe belirli düşün ve bilim alanlarının, özellikle tıp biliminin sözcük ve terimlerinden yoksunsa, yetersiz bir dil olduğu için değil, Türk hekiminin söz konusu alanda etkinlik göstermemesi nedeniyle yoksundur. Türkçe de Batının ortak ölü dili olan Latince gibi, sonsuz sayıda bildiri üretmeye elverişli bir dizgedir ve bu gereksinimleri kendi olanaklarıyla, kendi kaynağı anadilinden sağlaması kadar daha doğal bir şey olamaz.

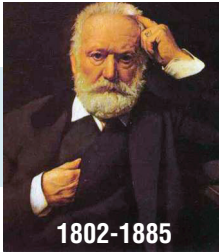
Bakü'de (21-25 Mayıs 1997) yapılan I. Avrasya Gastroenteroloji Kurultayında Azerbaycanlı Doç. Dr. Nuri Yusufoglu Bayramov ve benim tarafımdan, içinde 7 Türk lehçesinde 504 tıbbi terim bulunan "Türk Dilli Halkların Gastroenteroloji Terimleri Sözlüğü" ilk çalışma örneği olarak yayınlanmıştır.

Bu konuda eleştiri hakları dürüstçe kullanıldığı sürece, bizim için benimsenir yani bulunsun, bulunmasın, her görüş saygıya değerdir. Ama, tıp dilinin Türkçeleşmesini yadsımanın da, bölünmez bir bütün oluşturan Atatürk ilkelerinin köşe taşlarından birini yadsımak olduğunu bilmek gerekir.

Soyluların, yöneticilerin ve bilim adamlarının dili olan yabancı diller yerine ulusal dilin, bir bilim ve yönetim dili olması sağlanmalıdır. Belirli bir dilde sözcük sayısının düşük olması, o dili kullanan ulusun geri kalmışlığının başlıca nedenidir. Afrika'daki bir budunun dili 900 kelimedenden ibaretken, İngiltere'de 120.000 civarında kelime vardır ve Shakespeare, eserinde en çok kelime kullanan yazardır. Bilgi, artık az sayıda insanın malı olmaktan çıkmış olup, herkesin istediği, aradığı değer olmuştur. Ama bunun için de herkesin kolaylıkla anlaya-

bileceği bir dil lazımdır. Bu dil de ancak içinde doğup büyüdüğümüz anadilimizdir. Latince veya bununla yüklü bir kast dili olmamalıdır. Üretilen, yaratılan veya kaynaklarımızdan alınıp çıkarılan kelimelere "uydurma" adını takanlar, yalnızca "gerçekçi" olduklarını, "açık görüşlü" olduklarını söylerler; gerçekten öyledirler, han kapıları gibi açıktır kafaları, ne gelirse girer; ne girmişse, iyidir, ne girmemişse, kötü girmiştir. Halkın öz diline dudak büken, onun gücünü ve tadını sezemeyen küçük bir azınlık, yabancı bir sözcüğün Türkçe'sini söylemekten utanır ve kendi acınacak haline gülerken gülünç olmaktadır.

Dilimizin yabancı diller baskısından kurtarılması ve kendine yeter bir ekin dili durumuna yükseltilmesi amacı karşısında, uydurma oldukları söylenen sözcüklerin önemli bir bölümünü, kimilerinin dilimize gerçekten girdiği bile çok kuşkulu olan yabancı sözcükler yerine, halkımızın tümünün veya bir kesiminin öteden beri bilip kullandığı sözcüklerdir. Bilim ve uygulama alanında, bir ölçüde de günlük yaşamda, "yeni sözcük gereksinimi dev boyutlara ulaşmış" olup, bu durumda, sözcükler ve terimler kendiliklerinden doğmayacaklarına göre, başvurulacak tek yol "**yaratma**"dır. Belli başlı Batı ülkelerinde de bu yola başvurulmaktadır. Dil devrimi Türkçe'nin yaratıcı gücünü yeterince kanıtladığına göre, Türkçe'nin ve dolayısıyla tıp dilinin en güncel sorunu; çağımızın düşün, bilim, uygulamaya alanlarında, baş döndürücü bir hızla ürettiği kavramları, kendi kaynaklarından doğan öğelerle karşılamaktır. Hekimlik gibi Türkçe terim oranının çok düşük olduğu bir bilim dalında bile, istendi mi Türkçe sözcük oranının %90'a ulaştığı yapıtlar yazılabilmektedir.

İyi olmak kolaydır, zor olan adil olmaktır.

VICTOR HUGO